

Początek Gdyńskiego Systemu Wodociągowego Rozbudowa układu wodociągowego na Kępie Oksywskiej w latach 1933 – 1939. Część III

Dr hab. inż. Marian Kulbik

Politechnika Gdańska, Wydział Inżynierii Lądowej i Środowiska

Wieloletnie zainteresowania autora historią wodociągów w Gdyni pozwoliły na napisanie dotychczas trzyczęściowej publikacji o charakterze narracji naukowej, opartej na zgromadzonym materiale źródłowym. Głównym jej celem było dążenie autora do udokumentowania genezy powstania Gdyńskiego Systemu Wodociągowego (GSW), który obecnie funkcjonuje na obszarze trzech miast: Gdyni, Rumi i Redy. Prekursorski krok na tej drodze stanowiło odtworzenie powstania najstarszego wodociągu wiejskiego na ziemiach polskich pod zaborem, jakim był wodociąg na terenie wiejskiej gminy Oksywie. Zagadnieniu temu poświęcono część pierwszą artykułu [2], w którym zawarto między innymi unikatowe informacje o pierwszej uchwale Rady Gminnej Oksywia z 12 kwietnia 1911 roku i kolejnych decyzjach dotyczących powstania wodociągu wiejskiego.

W części drugiej artykułu [3] udokumentowano nowatorski proces przekształcania struktury wodociągu wiejskiego w lokalny układ wodociągowy na Kępie Oksywskiej w latach 1929-1932, wskutek sukcesywnej jego rozbudowy z zachowaniem ciągłości eksploatacji. Podejście to było efektem doświadczeń nabytych podczas budowy miejskiego wodociągu dla tzw. „Gdyni Właściwej i najbliższych okolic” (gdynska część wodociągu miejskiego) przez kadrę techniczną Zakładu Wodociągów i Kanalizacji miasta Gdyni (ZWiK) pod kierownictwem inż. Mieczysława Michalskiego.

W niniejszej trzeciej części publikacji przedstawiono kontynuację rozbudowy struktury lokalnego układu na Kępie Oksywskiej (oksywska część wodociągu miejskiego), która doprowadziła do scalenia go z częścią gdyńską wodociągu miejskiego. Działania inwestycyjne opisane w części I i II artykułu były zgodne z koncepcją budowy wodociągu grupowego na terenie Wielkiej Gdyni, której wersję podstawową z późniejszymi modyfikacjami opracował prof. Karol Pomianowski (z Politechniki Warszawskiej) w latach 1930-1933.

Szczegółowy zakres części trzeciej obejmuje: po pierwsze, identyfikację budowanej struktury sieci wodociągowej na terenie Kępy Oksywskiej, która powstała od roku budżetowego 1932/33 do wybuchu II wojny światowej, w tym szczególnie dokładnie odtworzono proces decyzyjny i przebieg budowy rurociągu ϕ 100 zasilającego obiekty Zakładu Kwarantannowego w Babim Dole (obecnie Babich Dołach); po drugie, ukazanie dalszych dziejów ujęcia wody „Oksywie” i zbiornika „Obłuże”, po scaleniu obu lokalnych struktur w 1936 roku w ramach koncepcji wodociągu grupowego. Opracowanie nie obejmuje układu wodociągowego na terenach wojskowych, który będzie przedmiotem odrębnej publikacji.

ROZBUDOWA SIECI W LATACH KRYZYSU GOSPODARCZEGO

Trzyletni program budowy wodociągu miasta Gdyni¹ przewidywał w dwuleciu 1932/33 – 1933/34 zbudowanie sieci wodociągowej na terenie Obłuża (2,5 km), Oksywia (0,6 km) i Pogórza (0,7 km) za łączną kwotę 197 tys. zł. Kolejne dwa lata budżetowe 1934/35 – 1935/36 to czas porządkowania finansów zadłużonego miasta przez nowego Komisarza Rządu Stefana Franciszka Sokoła. Restrukturyzacja magistratu wiązała się ze zmniejszeniem o połowę wszystkich wydatków inwestycyjnych miasta, stąd na kontynuację budowy sieci wodociągowej na terenie Kępy Oksywskiej preliminowano symboliczne kwoty. Największa kwota 232 tys. zł przewidziana była w budżecie na rok 1934/35 na budowę rurociągu ϕ 250 łączącego istniejące lokalne wodociągi w Oksywiu i Gdyni, lecz nie została wydatkowana (patrz szczegóły: „Konsolidacja układu Oksywie – Obłuże ...”).

W rzeczywistości przebieg realizacji planowanych inwestycji na Kępie Oksywskiej w analizowanych czterech latach miał charakter symboliczny. Natomiast działania inwestycyjne ZWiK ograniczały się do wykonywania doraźnych zadań poddyktowanych nakazem chwili. Główną przyczyną zastoju inwestycyjnego była niedostateczna dostępność kredytów w trudnym okresie kryzysu gospodarczego.

Budowa osiedlowej sieci wodociągowej na terenie „Nowego Oksywia”

W roku budżetowym 1932/33 rozpoczęto układanie sieci osiedlowej w południowo-wschodniej części Nowego Oksywia², którą stanowi rejon pomiędzy ulicami: Białą i Zieloną oraz ul. Oksywie (obecnie Płk. Stanisława Dąbka) i Bosmańską (rys. 1).

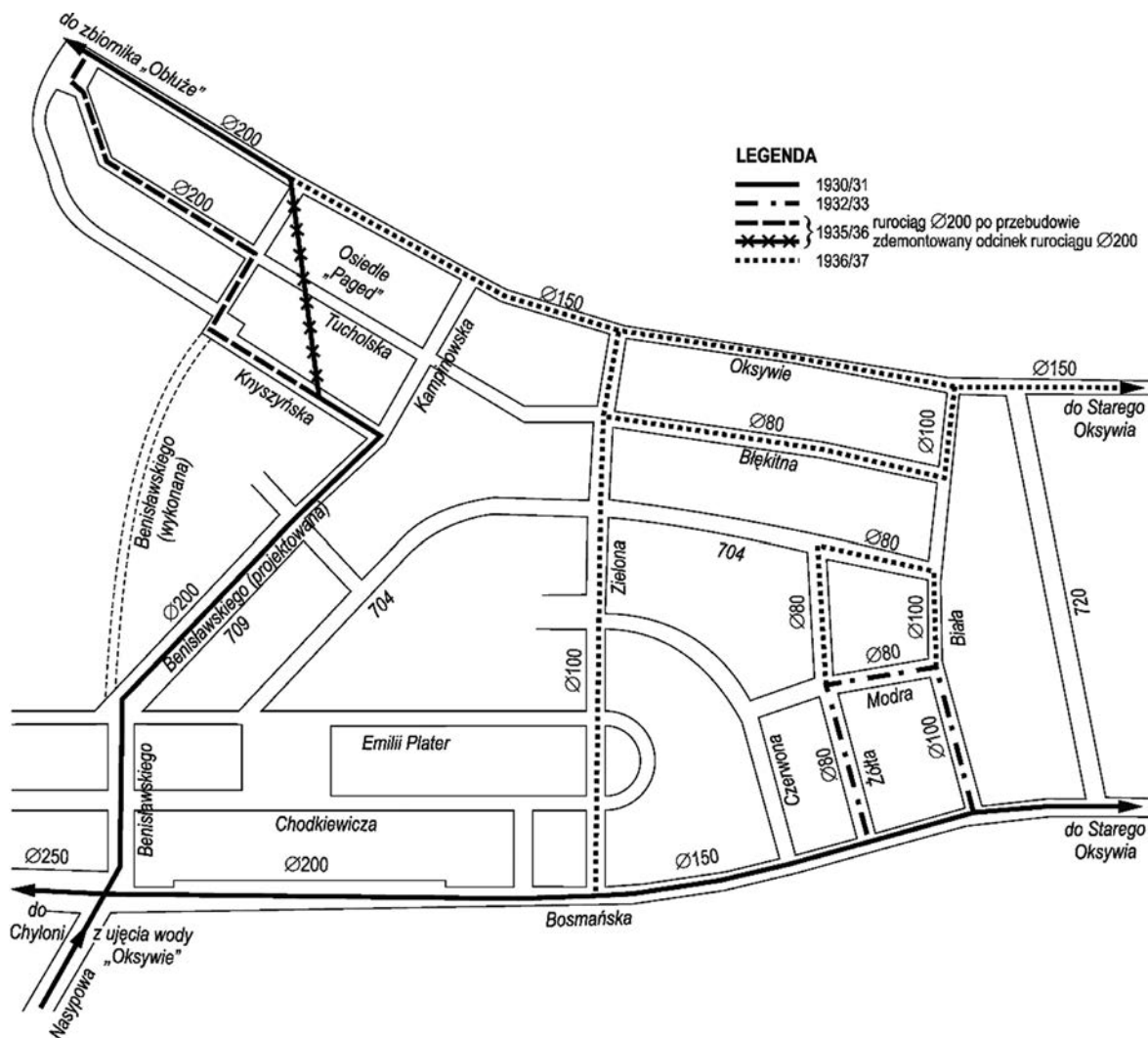
W dokumentacji archiwalnej³ teren ten nazwano „grunty Róży Hellmanowej”, ponieważ był to majątek o powierzchni około 60 ha poddany parcelacji⁴. W pierwszym roku realizacji

¹ AP Gdyni 682/1348. Komisarjat Rządu miasta Gdyni. Akta wodociągów i kanalizacji. Plan inwestycyjny ZWiK miasta Gdyni na rok 1931/32 – 1933/34, s. 9 i 11.

² Obszar Nowego Oksywia obejmował teren w następujących granicach: od wschodu ul. Biała, od zachodu granica gminy Obłuże, od północy droga do Obłuża (ul. Oksywie od 2.11.1933 roku, wcześniej ul. Oksywska), od południa droga do Gdyni (ul. Bosmańska).

³ AP Gdyni 768/28. Przedsiębiorstwa miejskie. Sprawozdanie z działalności ZWiK w latach 1927-1933, s. 370.

⁴ AP Gdyni 682/258. Sprawozdanie inwestycyjne. 1927. Sprawozdanie Burmistrza Gdyni z dnia 23.09.1927 roku do Wojewody Pomorskiego w Toruniu dotyczące robót inwestycyjnych w Gdyni w 1927 roku, s. 1.
AP Gdyni 682/1571. Ogłoszenia, sprzeciwy, sprawy różne. Plan parcelacyjny gruntów Róży Hellmanowej w Gdyni – Oksywie z dnia 27.05.1934 roku, s. 27.

Rys. 1. Struktura sieci wodociągowej na planie układu ulic Nowego Oksywia (opracowanie własne autora na podstawie informacji z licznych materiałów źródłowych)

planu ułożono zaledwie 420,4 m sieci osiedlowej o średnicy 80 i 100 mm w południowej części ulicy Żółtej i Białej wraz z odcinkiem w ulicy Modrej.

Koszt realizacji inwestycji wykonanej przez ZWiK wyniósł 15,329 tys. zł. Budowę sieci rozdzielczej w pozostałych ulicach wznowiono po czterech latach w roku budżetowym 1936/37 w ramach realizacji planu pięcioletniego (patrz: „Realizacja pięcioletniego planu ...”).

Przyłączenie do układu sieci wodociągu Marynarki Wojennej

Z inicjatywy Zakładu Wodociągów i Kanalizacji miasta Gdyni (ZWiK) podpisano umowę⁵ z Marynarką Wojenną (MW) w maju 1932 roku, w której firma zobowiązała się dostarczyć każdą potrzebną ilość wody po obniżonej cenie 25 gr za 1 m³ do wszystkich obiektów na terenie Portu Wojennego Gdynia. Równocześnie zakład zgodził się wykonać na własny koszt do 1 lip-

ca 1932 roku dwa kolejne połączenia⁶ istniejącego wodociągu na terenie MW z układem wodociągowym dla Oksywie i Obłuża. Motywem działania ZWiK była konieczność pozyskania dużego odbiorcy wody do zagospodarowania jej nadprodukcji z nowego ujęcia „Oksywie”.

W umowie pomiędzy ZWiK i MW przewidziano także ułożenie rurociągu ϕ 150 od „nowej szosy” do Oksywie⁷, a następnie wykonano jego podłączenie do dwóch istniejących przewodów sieci MW o średnicy nominalnej:

- ϕ 80, który zasiliał zbiornik MW,
- ϕ 125 przy Radiostacji Oksywie.

Realizację rurociągu ϕ 150 wraz z dwoma połączeniami za kwotę 34,613 tys. zł potwierdzono dwukrotnie w kosztorysie wykonawczym⁸, a także w wykazie prac⁹ wykonanych przez

⁶ W tym miejscu przypomnieć należy, że pierwsze połączenie wodociągu wiejskiego ze studnią i lokalną siecią na terenie koszar MW nastąpiło rurociągiem ϕ 80 w 1929 roku [2].

⁷ Prawdopodobnie nazwa „nowa szosa” dotyczy ul. Okrężnej do koszar MW (obecnie ul. Śmidowicza) wybudowanej w 1931 roku.

⁸ AP Gdy 768/28, op. cit., s. 369-370. Sprawozdanie z działalności ZWiK w latach 1927-1933.

⁹ AP Gdy. 682/1975. Koszt urządzeń wodociągowo-kanalizacyjnych gminy miasta Gdyni. 1932-1936. Wykaz ulic z wybudowaną siecią wodociągową od 1928/29 do 1934/35.

⁵ AP Gdy. 682/1348, op. cit., s. 103-107. Umowa na dostarczenie wody przez Zakład Wodociągów i Kanalizacji miasta Gdyni dla potrzeb Marynarki Wojennej zawarta pomiędzy komdr. por. W. Filipowiczem Komendantem Portu Wojennego Gdynia a Komisarzem Rządu B. Białym w Gdyni w maju 1932 roku.

ZWiK w roku budżetowym 1932/33, cyt.: „*Marynarka Wojenna, Radiostacja Oksywie ułożono rurociąg ϕ 150 długości 591,5 m oraz 8 m przewodu ϕ 80*”. Równocześnie dokonano różnych napraw istniejącego wodociągu MW za kwotę 1,984 tys. zł, w tym wymianę zasuw i hydrantów.

W przywołanej umowie przewidywano ponadto wykonanie (w zależności od potrzeb) dodatkowego ciągu ϕ 200, który miałby przebiegać wzdłuż toru kolejowego (w obecnej ul. Śmidowicza) od stacji pomp „Oksywie” do połączenia z siecią MW na wysokości Radiostacji. W niemieckich materiałach¹⁰ ze stycznia 1942 roku istnieje rurociąg ϕ 200 na tym odcinku ul. Śmidowicza, lecz dokładnego terminu jego realizacji i wykonawcy do tychczas nie ustalono.

BUDOWA RUROCIĄGU DO BABIEGO DOŁU

Dalsza rozbudowa sieci wodociągowej na Kępie Oksywskiej nastąpiła w grudniu 1934 roku wskutek przyłączenia rurociągu ϕ 100 o długości 3,55 km do układu wodociągowego w rejonie zbiornika „Obłuże” (patrz rys. 3), którym dostarczano wodę do zabudowań Zakładu Kwarantannowego.

Investycja ta była nietypowa dla miasta, ponieważ realizowano ją bez udziału Komisariatu Rządu i ZWiK, bezpośrednio z funduszu centralnego pod nadzorem Wojewody Pomorskiego. W konsekwencji Zarząd ZWiK nie uważał rurociągu ϕ 100 po jego wykonaniu za element eksploatowanego układu wodociągowego, lecz jako część instalacji wodociągowej Zakładu Kwarantannowego. Jednakże trzeba dodać, że prof. K. Pomianowski, na etapie opracowywania koncepcji wodociągu dla Oksywia w 1929/30 roku, uważał za konieczne podłączenie Zakładu Kwarantannowego w Babim Dole (obecnie Babich Dołach) do nowego układu, pomimo jego znacznego oddalenia od zabudowań Starego Oksywia. Na tę decyzję zasadniczy wpływ miała niekorzystna budowa geologiczna terenu¹¹ w tym rejonie. W wersji projektu wodociągu grupowego z roku 1932/33 prof. K. Pomianowski jedynie wprowadził korektę średnicy rurociągu ϕ 150 o jedną dymensję, po ponownym oszacowaniu potrzeb Zakładu Kwarantannowego na poziomie 6 dm³/s wody pod wygórnym ciśnieniem 20 m H₂O [3].

Przebieg procesu decyzyjnego

Na roboty wykończeniowe przy budowie Zakładu Kwarantannowego ogłoszono ogólnopolski przetarg¹² przed dniem 18 sierpnia 1933 roku w następujących miejscach: Monitorze Polskim Nr 177, Dzienniku Wojewódzkim Nr 18, Biuletynie Przetargowym Przeglądu Budowlanego, Przeglądzie Technicznym, Dniu Pomorskim Nr 176 i Gazecie Polskiej. W odpowiedzi wpłynęły trzy oferty na budowę rurociągu ϕ 100 o długości

¹⁰AW 3429/349. Archiwum Wojskowe w Gdyni (AW). Wasserrohrnetzplan Oxhoft. Plan wykonano w 26.01.1942 roku.

¹¹AP Gdy. 682/1349. Program budowy wodociągów. 1930-1931. Sprawozdanie prof. K. Pomianowskiego z pobytu w Gdyni w dniach 12 -16 listopada 1930 roku w sprawie wodociągów i kanalizacji miejskich, cyt. „*profil geologiczny zawiera warstwę ilów trzeciorzędowych bez możliwości pozyskania wody pitnej*”, s. 111 -112.

¹²AP Gdy. 682/1870. Akta budowy Zakładu Kwarantannowego w Gdyni Babi Dół. Sprawy załatwione 1933 roku. Protokół z rozprawy przetargowej na roboty wykończeniowe przy budowie Kwarantanny w Babim Dole, s. 135.

około 4 km od następujących firm: 1) Przedsiębiorstwa Robót Inżynieryjnych „Eugeniusz Zieliński” z Warszawy, 2) firmy Henisz i Bocheński z Gdyni z siedzibą przy ul. Jagiellońskiej, 3) Zjednoczonego Towarzystwa Inżynieryjno-Budowlanego z Warszawy z centralą przy ul. Filtrowej 65 (dalej skrót: ZTIB). Komisja przetargowa wybrała trzecią najtańszą ofertę, to jest firmy ZTIB, która na podstawie umowy¹³ z dnia 16 stycznia 1934 roku zobowiązała się do wykonania robót wodociągowo-kanalizacyjnych, w tym ułożenie rurociągu ϕ 100 wzdłuż budowanej drogi dojazdowej z Obłuża Starego do Babiego Dołu, za kwotę 92,784 tys. zł.

Po wygraniu przetargu, a przed podpisaniem umowy, firma ZTIB przystąpiła do negocjacji zamówienia w Hucie „Ludwików”¹⁴ w Kielcach na dostarczenie tanich rur żeliwnych, o jakości budzącej od samego początku duże zastrzeżenia. W asekuracji ZTIB wystosowało wnioszek do Wojewody Pomorskiego o aprobatę tego zakupu. W konsekwencji Wojewoda wydelegował inż. S. Waldorfa-Kubiczka do Huty „Ludwików” celem przeprowadzenia szczegółowego badania warunków produkcji i jakości rur. W oparciu o pozytywną opinię delegowanego, inż. Niekraś z Wydziału Komunalno-Budowlanego Urzędu Województwa Pomorskiego zaakceptował propozycję firmy ZTIB, jednak z wymownym zastrzeżeniem, że cyt. „*za ewentualne braki w dostawie oraz za pęknięcia rur w czasie próby rurociągu (dopisek autora: Urząd Wojewódzki) nie przyjmuje na siebie żadnej odpowiedzialności*”.

Z dokumentów źródłowych¹⁵ wynika ponadto, że dopiero na początku lutego 1934 roku Kierownik Budowy Roman Zieleniewski podjął starania o plan sytuacyjny drogi z Obłuża do Babiego Dołu, który był potrzebny do opracowania projektu wodociągu. Prace projektowe trwały co najmniej do 10 czerwca 1934 roku, gdy Kierownik przedłożył poprawiony projekt¹⁶ do Urzędu Wojewódzkiego. Równocześnie dowiadujemy się z treści protokołu¹⁷ z marca 1934 roku, że układanie rur zostało rozpoczęte, gdy droga dojazdowa z Obłuża do Babiego Dołu była wykonana w 60%. Z zestawienia obu faktów wynika pośrednio, że budowę rurociągu ϕ 100 prowadzono bez zatwierdzonego projektu technicznego.

Początkowo prace montażowe realizowano w dobrym tempie, o czym świadczą trzy rachunki. Pierwszy rachunek zaliczkowy wystawiono w dniu 25 maja 1934 roku za ułożenie 2 km rur, a drugi siedem tygodni później za kolejny kilometr. Z rozliczeń tych wynika, że ułożono 3 km rurociągu (80% z 3,75 km całości) w otwartym wykopie na głębokości 1,7 m, którego zasypianie nastąpiło po przeprowadzeniu próby ciśnienia. Koszt

¹³AP Gdy. 682/1871. Akta budowy Zakładu Kwarantannowego w Gdyni Babi Dół. Sprawy załatwione w 1934 roku. Protokół z dnia 27.03.1934 roku spisany w Pomorskim Urzędzie Wojewódzkim przez delegatów Najwyższej Izby Kontroli w sprawie kontroli budowy Zakładu Kwarantannowego w Babim Dole pod Gdynią, s. 291.

¹⁴AP Gdy. 682/1870, op. cit., s. 141. Sprawozdanie z delegacji do Huty „Ludwików” w Kielcach w dniu 10.11.1933 roku.

¹⁵AP Gdy. 682/1871. op. cit., s. 185 i 187. Pisma Wydziału Komunikacyjno-Budowlanego Urzędu Wojewódzkiego Pomorskiego do Kierownika Budowy Dróg Państwowych inż. H. Kiepała w sprawie planu sytuacyjnego drogi dojazdowej do Babiego Dołu z dnia 3 i 9.02.1934 roku.

¹⁶Ibidem, s. 491. Pismo przewodnie z dnia 10.06.1934 roku do projektu wodociągu z poprawkami od Kierownika Budowy inż. Romana Zieleniewskiego do Wydziału Komunikacyjno-Budowlanego Urzędu Wojewódzkiego Pomorskiego w Toruniu.

¹⁷

wykonanych robót do dnia 17 lipca 1934 roku Kierownik Budowy oszacował na kwotę 33,965 tys. zł.

Odtworzony przebieg procesu decyzyjnego świadczy, że uzgadnianie każdej sprawy na bieżąco z pracownikami Urzędu Wojewódzkiego znacząco wydłużało czas akceptacji podjętych decyzji przez Kierownictwo Budowy. Aby zbytnio nie spowalniać realizacji budowy, prowadzono prace bez formalnej ich aprobaty przez zwierzchnika. Biurokratyczny wymóg formalny powodował także „rozmycie” odpowiedzialności za podjęte decyzje.

Odbiór robót na podstawie wyników prób ciśnienia

W sierpniu 1934 roku przystąpiono do komisyjnych odbiorów robót połączonych z przeprowadzeniem prób ciśnienia. Wykonany rurociąg ϕ 100 od kilometra 1,00 (licząc od Babiego Dołu) do połączenia z istniejącą siecią wodociągową w Starym Obłuzu podzielono na cztery odcinki. Każdy z nich poddawano niezależnie próbie, która polegała na utrzymaniu ciśnienia 10 atmosfer (około 1 MPa) przez 15 minut w pierwszej fazie, a następnie obniżeniu go do 7 atmosfer i po zaplombowaniu kurków oraz zasuw, pozostawieniu na 24 godziny (druga faza). Za pozytywny wynik próby uważano dopuszczalne obniżenie ciśnienia o 1 atmosferę w pierwszej fazie i zachowanie na niezmiennym poziomie w drugiej fazie.

Próby ciśnienia wykonane w dniach 7, 8 i 9 sierpnia 1934 roku wykazały, że wszystkie połączenia kielichowe uszczelniono prawidłowo, lecz pojawiły się wycieki wody wskutek wad odlewu części rur żeliwnych. W efekcie nastąpiło nadmierne obniżenie ciśnienia, a rurociąg nie został przyjęty do eksploatacji. Po wymianie wadliwych rur ponownie przeprowadzono próby ciśnienia w dniach 12, 13 i 14 września 1934 roku, w wyniku których Komisja¹⁸ uznała 2,3 km rurociągu na odcinku od kilometra 1,00 do km 3,30 za wykonany prawidłowo. Natomiast końcowy odcinek przewodu od zasuw na istniejącej sieci wodociągowej w Starym Obłuzu zakwalifikowano do naprawy, a samą zasuwę do uszczelnienia. Ponowną próbę ciśnienia na tym odcinku przeprowadzono w dniu 27 września 1934 roku (po dwóch tygodniach), tym razem z wynikiem pozytywnym¹⁹.

W tym samym dniu wykonano także po raz pierwszy próbę z wynikiem negatywnym na wybudowanym w międzyczasie odcinku od km 0,00 do km 1,00. Ponowna próba na tym samym odcinku przeprowadzona dwa dni później potwierdziła nieszczelność rurociągu. Po raz trzeci przeprowadzono próbę ciśnienia 10 października 1934 roku, tym razem z wynikiem pozytywnym.

Z przebiegu realizacji prac wynika, że zastosowanie tańszych rur było błędem, gdyż spowodowało wydłużenie czasu wykonania rurociągu ϕ 100 o co najmniej 30%, który wykorzystano na wielokrotne próby ciśnienia i usuwanie przyczyn nieszczelności. Oprócz dodatkowych kosztów firma ZTIB naraziła się na straty wizerunkowe.

¹⁸ 682/1872. Akta budowy Zakładu Kwarantannowego w Gdyni Babi Dół. Sprawy załatwione od 1.08.1934 roku. Protokół w sprawie przeprowadzenia próby ciśnienia z dnia 14.09.1934 roku, s. 131.

¹⁹ 682/1873. Akta budowy Zakładu Kwarantannowego w Gdyni Babi Dół. Sprawy załatwione od 25.09.1934 roku. Protokół w sprawie przeprowadzenia próby ciśnienia z dnia 27.09.1934 roku, s. 5.

Ogólnopolskie reperkusje awarii rurociągu ϕ 100

Początkowo lokalne kłopoty przed włączeniem do eksploatacji rurociągu ϕ 100 wraz z upływem czasu nabrały rozgłosu ogólnopolskiego. Prasa codzienna²⁰ od października 1934 roku donosiła parokrotnie o zastosowaniu do budowy wodociągu w Babim Dole jakościowo nieodpowiednich rur żeliwnych ϕ 100, które dostarczono z odlewni „Ludwików”. Sprawą jakości tych rur zajęła się komisja Techniczno-Ekonomiczna Związku Miast Polskich, gdyż po użyciu tego samego materiału odnotowano także zwiększoną awaryjność sieci wodociągowych w czterech miastach: Łomży, Łowiczu, Wrześni i Radomiu. Komisja składająca się z najwybitniejszych fachowców orzekła, że stosowanie do budowy sieci wodociągowej tańszych rur żeliwnych, odlewanych w technologii „na leżąco”, jest niedopuszczalne. Ścianki rur są niejednakowej grubości o niejednorodnej strukturze materiału, wskutek tego miejscami zbyt cienkie nie wytrzymują „obciążenia ciśnieniem wody”. Z tego powodu rury te nie spełniają wymagań normatywnych Polskiego Komitetu Normalizacyjnego powołanego przy Ministerstwie Przemysłu i Handlu.

W następstwie monitów prasowych sprawę awarii wodociągu w Babim Dole zbadała specjalna Komisja delegowana przez Wojewodę Pomorskiego z udziałem centralnych władz z branży wodociągowo-kanalizacyjnej pod przewodnictwem inż. Józefa Konopki – Dyrektora Związku Gospodarczego Gazowni i Zakładów Wodociągowych w Państwie Polskim oraz inż. Stanisława Wojnarowicza – Dyrektora Wodociągów w Toruniu. W trakcie wizji lokalnej członków Komisji w dniu 11 października 1934 roku przeprowadzono dodatkową kontrolną próbę szczelności z ich udziałem. W trakcie próby ciśnienie w rurociągu obniżyło się z 7 do 3,5 atmosfery w ciągu doby. Komisja stwierdziła, że przyczyną spadku ciśnienia było popękanie 10 % rur żeliwnych w następstwie wady materiałowej. Ponadto Komisja ustaliła, że drugą przyczyną awarii było ułożenie po łuku²¹ krótkich prostych rur żeliwnych o długości 2 m bez użycia kształtek.

Odmiennego zdania był Państwowy Kierownik Budowy Zakładu Kwarantannowego, który uważał, że cyt. „żadne rury nie popękały z powodu nieprawidłowego ich ułożenia”²². Zakwestionował on także liczbę uszkodzonych rur, twierdząc, że odesłano do huty „Ludwików” tylko 78 sztuk rur na 1850 zakupionych, co stanowi zaledwie 4%.

Ostatecznie Komisja zaleciła dalsze naprawy rurociągu ze względu na dotychczas poniesione nakłady, chociaż z zastrzeżeniem²³, że wobec jego stanu technicznego powinien być on ułożony ponownie z użyciem właściwych rur żeliwnych, wykonanych w technologii „na stojąco” lub „odlewanych wirowo”.

²⁰ Codzienna Gazeta Handlowa. R. 9 (1934) nr 233, 240 i 244. Artykuły prasowe: 1) Ogromne straty Samorządu Gdynińskiego. 2) Zmarnowany wysiłek inwestycyjny. 3) Rury odlewane leżąco – powodem niedziałania wodociągu. – źródło: e-biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego.

²¹ Z punktu widzenia wiedzy inżynierskiej i wymagań producentów rur zastosowane rozwiązanie jest niedopuszczalne (dopisek autora).

²² AP Gdyni. 682/1873, op. cit., s. 155. Pismo Kierownika Budowy Zakładu Kwarantannowego do Pomorskiego Urzędu Wojewódzkiego w Toruniu z dnia 28.10.1934 roku.

²³ Zapewne na wyjątkowo łagodne stanowisko Komisji miał wpływ panujący kryzys gospodarczy i związane z nim trudności finansowe, chociaż taki kompromis nie powinien mieć miejsca (dopisek autora).

Kolejną przeszkodą okazało się uzgodnienie warunków technicznych z ZWiK dotyczących wykonania przyłączenia rurociągu ϕ 100 do istniejącej sieci miejskiej na Starym Obłuzu. Podstawowym problemem było rozbieżne stanowisko obu stron w kwestii: czy wybudowany rurociąg ϕ 100 stanowi kolejny element istniejącej sieci rozdzielczej, czy należy traktować go jako zewnętrzną część instalacji wodociągowej w zabudowaniach Zakładu Kwarantannowego.

Uzgodnienie warunków podłączenia rurociągu ϕ 100 do sieci miejskiej

Po trzech miesiącach prób ciśnienia rurociąg ϕ 100 z rur żeliwnych kielichowych o długości 3,53 km był przygotowany do eksploatacji w 99,8%, ponieważ dotychczas nie uzgodniono z ZWiK warunków podłączenia go do sieci wodociągowej na Obłuzu. Uzgodnienia wymagało miejsce lokalizacji studzienki wodomierzowej²⁴ oraz rodzaju i wielkości wodomierza. Oczywiście Pomorski Urząd Wojewódzki zabiegał o korzystniejsze rozwiązanie dla siebie, to jest umieszczenie dwóch wodomierzy zwykłych (skrzydełkowych) w budynkach Zakładu Kwarantannowego, ponieważ wówczas ZWiK ponosiłby wszelkie koszty eksploatacji rurociągu ϕ 100. Podobnie postąpił Zarząd ZWiK ze swego punktu widzenia, gdyż zaproponował zlokalizowanie wodomierza sprzężonego ϕ 100/40 w studzience wodomierzowej usytuowanej dokładnie w miejscu podłączenia rurociągu ϕ 100 do sieci miejskiej w Starym Obłuzu (patrz rys. 3). W ten sposób koszty ewentualnych strat wody wskutek przecieków z rurociągu ϕ 100 ponosiłby Zakład Kwarantannowy, gdyż rurociąg ϕ 100 zgodnie z przepisami miałby status zewnętrznej instalacji, a nie elementu miejskiej sieci rozdzielczej. Upór ZWiK przy swoim stanowisku²⁵ wynikał zapewne z obawy ponoszenia w przyszłości kosztów usuwania awarii z powodu wątpliwej jakości użytych rur, czego dowiodły uszkodzenia rurociągu w trakcie wielokrotnych prób ciśnienia.

Rozbieżność stanowisk pomiędzy Pomorskim Urzędem Wojewódzkim a ZWiK spowodowała znaczne opóźnienie w uruchomieniu wodociągu²⁶. Rachunek za wykonanie studzienki wodomierzowej z dnia 27 grudnia 1934 roku świadczy o porozumieniu na warunkach ZWiK po trzech miesiącach wymiany pism. Zachowana korespondencja wskazuje, że czynnikiem decydującym o ustąpieniu Urzędu Pomorskiego i wyrażeniu zgody na warunki ZWiK była zbliżająca się pora zimowa²⁷, a tym samym konieczność uruchomienia ogrzewania budynków. Potwierdzeniem rozpoczęcia eksploatacji rurociągu ϕ 100 przez Zakład Kwarantannowy²⁸ w roku budżetowym 1934/35 jest

²⁴ AP Gdy. 682/1348, op. cit., s. 69-97. Zgodnie z obowiązującymi przepisami wówczas i obecnie, miejsce lokalizacji wodomierza decyduje o tym, czy rurociąg ϕ 100 będzie miał status zewnętrznej instalacji wodociągowej, czy też sieci rozdzielczej jako elementu miejskiego układu wodociągowego Oksywie – Obłuze.

²⁵ AP Gdy. 682/1873, op. cit., s. 235. Pismo ZWiK do Kierownictwa Budowy Zakładu z dnia 26.11.1934 roku informujące o stanowisku odnośnie budowy studzienki wodomierzowej.

²⁶ Ibidem, s. 239. Pismo Kierownictwa Budowy Zakładu do ZWiK z pilną prośbą o budowę studzienki i montaż wodomierza z dnia 5.12.1934 roku.

²⁷ Ibidem, s. 167. Pismo ponaglące w sprawie decyzji o budowie studzienki wodomierzowej od Kierownika Budowy Zakładu do Wydziału Komunikacyjno-Budowlanego Urzędu Wojewódzkiego z dnia 7.11.1934 roku.

²⁸ AP Gdy. 768/25. Prowizoryczne tablice statystyczne ZWiK (1929-1935), s. 18 i 22.

sprzedaż 286 m³ wody po normalnej cenie 0,40 zł za każdy m³. Natomiast całość inwestycji zakończono dopiero w pierwszej połowie 1936 roku, a zakład Kwarantannowy²⁹ otwarto w sierpniu tego samego roku. Kilkuletnie opóźnienie w uruchomieniu tego obiektu, którego budowę rozpoczęto w 1930 roku, spowodowało zmianę przeznaczenia części budynków na Szpital Epidemiologiczny dla Gdyni.

UZBROJENIE TERENU OSIEDLA „PAGED”

Z inicjatywy kierownictwa firmy „Paged”³⁰ w roku budżetowym 1935/36 rozpoczęto budowę osiedla dla robotników zatrudnionych w porcie drzewnym. Osiedle zlokalizowano na południowym zboczu Kępy Oksywskiej w pobliżu granicy z Obłuzem na terenie w kształcie prostokąta o powierzchni 4,568 ha. Jego północna krawędź przylegała do szosy Oksywie – Obłuze (ul. Oksywie, obecnie ul. Plk. Dąbka), wschodnią granicę stanowiły niezabudowane tereny wojskowe, a południową stromy stok wzgórza (nieużytki).

Plan osiedla robotniczego opracował w 1935 roku zespół projektowy „U” z Warszawy. Projekt obejmował budowę 12 bloków mieszkalnych jednopiętrowych o łącznej liczbie 432 mieszkań oraz 11 domów wolnostojących dwumieszkańowych. Każde mieszkanie wyposażono w zlew kuchenny i WC, a także przewidziano na osiedlu „kąpielisko” z natryskami i wannami³¹.

Z powodu braku kompletnej dokumentacji uzbrojenia terenu działki³² autor dokonał porównania planów zagospodarowania i uzbrojenia tego terenu z roku 1933 i 1937, to jest przed i po częściowej realizacji inwestycji. Z konfrontacji planów wynika, że przebieg istniejącego rurociągu tłoczego ϕ 200, który łączył ujęcie wody „Oksywie” ze zbiornikiem „Obłuze”, jest nieco inny w obu przypadkach, co świadczy o wykonanej korekcie jego położenia (patrz: rys. 1).

Na podstawie dostępnych materiałów źródłowych nie ustalono dokładnej daty wykonania przełożenia rurociągu ϕ 200 znajdującego się na działce firmy „Paged”. Jedynie w specyfikacji planowanych robót przez ZWiK³³ w roku budżetowym 1935/36 znajduje się nieprecyzyjny zapis o tej inwestycji, cyt.: „*wodociąg z rur żeliwnych ϕ 200, Oksywie „Paged” za kwotę 15,5 tys. zł*”. W oparciu o przedstawioną analizę materiałów źródłowych autor uważa, że cytowany zapis dotyczy przebudowy rurociągu tłoczego ϕ 200 na działce osiedla „Paged”, którego przebieg po przebudowie ustalono wzdłuż ulic: Knyszyńskiej i Tucholskiej. Inwestycja ta była jedyną wykonaną przez ZWiK w tym roku budżetowym.

²⁹ AP Gdy. 682/1877. Zakład Kwarantannowy. Pismo Referatu Budowlanego Komisariatu Rządu do Urzędu Województwa Pomorskiego w Toruniu z dnia 7.09.1936 roku w sprawie odbioru kamery dezynfekcyjnej, s. 47.

³⁰ Polska Agencja Eksportu Drewna „Paged” Sp. z o.o. – agencja zajmująca się składowaniem, przeładunkiem i ekspedycją materiałów drzewnych z własnych placów w Gdyni i Gdańsku. Firma prowadziła także sprzedaż materiałów budowlanych, stolarskich, dykty i formirów z lasów państwowych. Centrala agencji miała swą siedzibę w Gdyni przy ul. Świętojańskiej 44, a oddziały znajdowały się w Warszawie i Katowicach.

³¹ Osiedle robotnicze „Paged-u” w Gdyni-Oksywiu. Miesięcznik „Dom Osiedle Mieszkanie” nr 3-4/1936. Rok VIII, s. 13-15.

³² AP Gdy. 118/57. Gdynia Oksywie Osiedle robotnicze „Paged”. Projekt kanalizacji i wodociągów. Dokumentacja ta zawiera tylko plan kanalizacji dla bloku B3 i B4, którego zatwierdzenie nastąpiło 7.07.1936 r. (drugi etap inwestycji).

³³ AP Gdy. 682/1488. Budżet dodatkowy zwyczajny i nadzwyczajny na rok budżetowy 1935/36 ZWiK, s. 4.

Rys. 2. Budynek mieszkalny na osiedlu „Paged” w 2018 roku
(fot. Alicja Kulbik)

Tempo prac budowlanych na osiedlu „Paged” było imponujące, ponieważ do lutego 1936 roku ukończono 5 bloków mieszkalnych z 176 lokalami. W kolejnym sezonie budowlanym wykonano dalsze dwa bloki (B3 i B4), a następnie inwestycję przerwano z nieustalonych powodów. Dodać należy, że ponad osiemdziesięcioletnie budynki na osiedlu „Paged” (podwyższone o jedno piętro) nadal pełnią swą funkcję mieszkaniową (rys. 2).

REALIZACJA PIĘCIOLETNIEGO PROGRAMU INWESTYCYJNEGO

Plan budowy sieci wodociągowej

W pięcioletnim planie rozbudowy³⁴ portowego miasta Gdyni w latach 1936/37 – 1940/41 przewidywano uzupełnienie istniejącej struktury sieci w układzie wodociągowym Oksywie – Obłuże. Przecięty przyrost długości przewodów zaplanowano w tempie 1,82 km w ciągu roku, głównie w nowych skupiskach ludności wraz z postępującą zabudową mieszkaniową. Miejscem takim był rejon Nowego Oksywia na terenie Kępy Oksywskiej. W programie zabudowania Gdyni przeznaczono ten teren na budownictwo mieszkaniowe. W tym czasie dominowały tam obiekty o charakterze tymczasowym. Zgodnie z programem zamierzano uporządkować istniejącą zabudowę pod względem prawnym i zlokalizować tam osiedla robotnicze.

W pierwszym roku planu pięcioletniego zaplanowano na terenie Kępy Oksywskiej ułożenie 4,8 km sieci wodociągowej (ponad 50% zamierzeń pięcioletnich), aby dokończyć prace przerwane 1932 roku z powodu kryzysu gospodarczego i braku kredytów, a tym samym nadrobić zaległości w budowie sieci z lat budżetowych 1932/33 – 1935/36. W kolejnych czterech latach planu przewidywano wybudować łącznie 4,3 km przewodów rozdzielczych, jedynie w nowych ulicach na terenie planowanych kolonii robotniczych. Jak zawsze realizacja planu napotykała na nieprzewidywalne uwarunkowania, które kształtowały nową rzeczywistość, często wbrew pierwotnym zamierzeniom.

³⁴ AP Gdyni. 682/2305. Pięcioletni Plan Inwestycyjny portowego miasta Gdyni. 1936/37 – 1940/41. Załącznik Nr 3. Potrzeby rozbudowy wodociągów i kanalizacji w pięcioletciu od roku 1936 do 1941. ZWiK, s. 10 – 19.

W pierwszym roku budżetowym 1936/37 nastąpił pozytywny przełom dzięki pozyskaniu subwencji, dotacji i pożyczki z Funduszu Pracy³⁵. Równocześnie przeprowadzono reorganizację struktury ZWiK w celu poprawy efektywności realizacji zadań inwestycyjnych. W ramach Działu Technicznego ZWiK powstał Oddział Budowy³⁶, który zatrudniał około 50 stałych pracowników, a dodatkowo zależnie od potrzeb, angażował bezrobotnych. Zadaniem oddziału była kompleksowa obsługa robót wodociągowo-kanalizacyjnych: od przygotowania inwestycji poprzez jej realizację, nadzór, rozliczenie i odbiór techniczny. Roboty były wykonywane głównie sposobem gospodarczym, jedynie specjalistyczne prace zlecano przedsiębiorstwom prywatnym wybieranym w ramach przetargów.

Jednym z zadań roku budżetowego 1936/37 było dokończenie układania sieci rozdzielczej w rejonie Nowego Oksywia po czteroletniej przerwie. W efekcie tych prac ułożono rurociągi w następujących ulicach (patrz: rys. 1):

- Zielonej w całości, od ul. Oksywie do ul. Bosmańskiej, z rur żeliwnych ϕ 100 o długości 525 m,
- Białej, z wyjątkiem odcinka pomiędzy ul. Błękitną i ul. nr 704 (bez nazwy, obecnie nie istnieje), w której ułożono rury ϕ 100 o długości 320 m,
- Błękitnej na odcinku od ul. Zielonej do ul. Białej, z rur ϕ 80 o długości 320 m,
- Żółtej od ul. nr 704 (bez nazwy) do ul. Modrej, z rur ϕ 80 o długości 130 m,
- Nr 704 (bez nazwy) od ul. Żółtej do ul. Białej, z rur ϕ 80 o długości 120 m.

Koszt wykonania wymienionych odcinków sieci o łącznej długości 1,415 km oszacowano na 24,8 tys. zł.

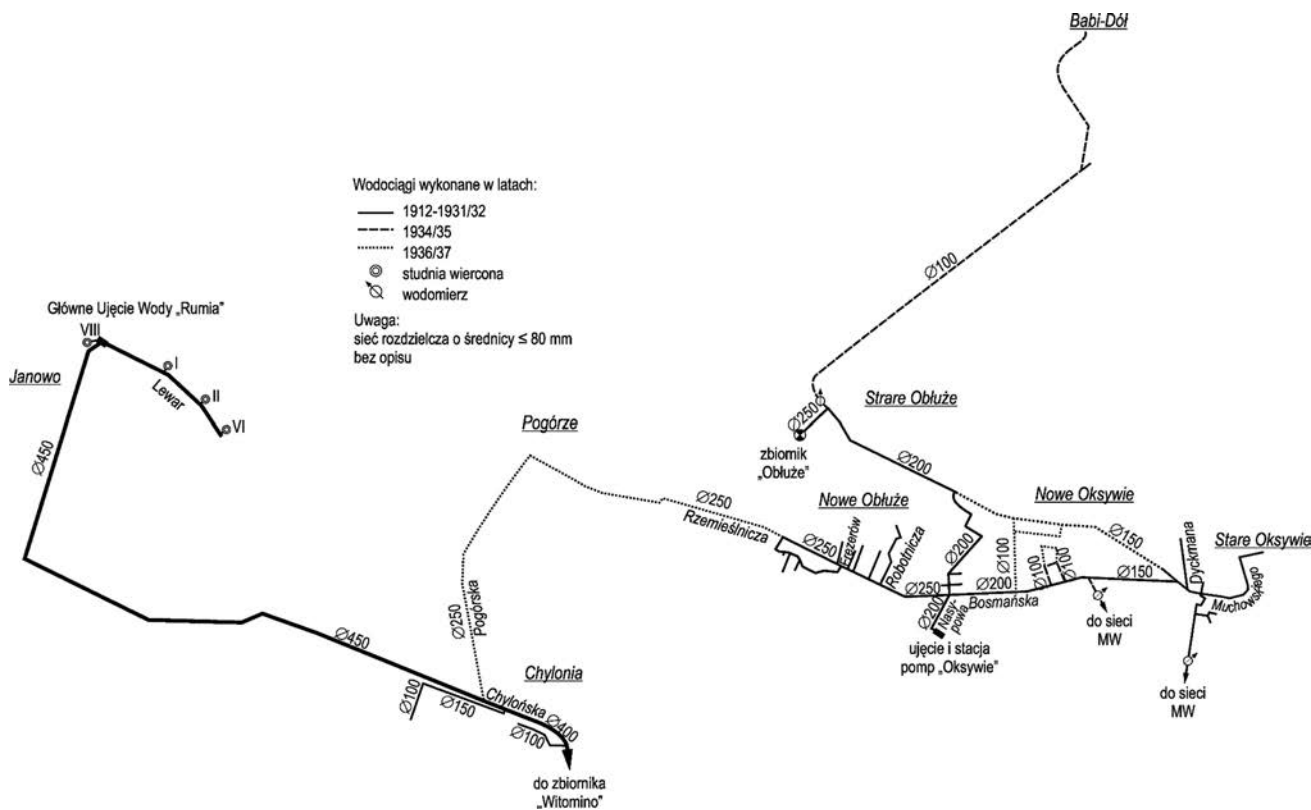
Połączenie rurociągiem ϕ 150 Starego Obłuża z Oksywiem

Kolejną inwestycją sieciową zrealizowaną w roku budżetowym 1936/37 było ułożenie przewodu ϕ 150 długości 1,4 km wzdłuż szosy z Oksywia do Starego Obłuża (ul. Oksywie, obecnie Plk. Dąbka). Spinka ta połączyła istniejący rurociąg tłoczny ϕ 200 w ulicy Oksywie z przewodem ϕ 100 wodociągu wiejskiego (patrz: rys. 1), to jest obecnie od ul. Benisławskiego do ul. Chodkiewicza na Oksywiu.

W rezultacie nastąpiło przekształcenie struktury sieci rozgałęzieniowej w wielopięścienny układ z dwustronnym zasilaniem Starego i Nowego Oksywia. Przekształcenie struktury sieci zwiększało bezpieczeństwo dostawy wody do wschodniej części Oksywia, co było konieczne ze względu na obiekty wojskowe (port wojenny, dowództwo floty, koszary wojskowe, itd.). Równocześnie było korzystne eksploatacyjnie, szczególnie ze względu na wyeliminowanie części końcówek przewodów wymagających dodatkowego płukania.

³⁵ AP Gdyni. 120/5. Budżet dodatkowy zwyczajny i nadzwyczajny ZWiK miasta Gdyni na rok 1936/37, s. 22.

³⁶ AP Gdyni. 120/14. Plan organizacyjny ZWiK miasta Gdyni. Podział czynności. Gdynia 2.06.1936 rok, s. 4 – 5.

Rys. 3. Konsolidacja układów wodociągowych Gdyni i Oksywie (opracowanie własne autora na podstawie informacji z licznych materiałów źródłowych – rysunek 1 i 3 wykonała Grażyna Guzowska za pomocą programu graficznego Corel DRAW 12.0)

Konsolidacja układu Oksywie – Obluże z wodociągiem grupowym

Zamiar scalenia lokalnych wodociągów był konsekwencją pomysłu budowy wodociągu grupowego³⁷ na terenie Wielkiej Gdyni [3]. Jednakże termin realizacji przedsięwzięcia uzależniono od szeregu okoliczności, które określa prof. K. Pomianowski w sprawozdaniu³⁸ z wizyty w listopadzie 1930 roku na obiektach lokalnego układu wodociągowego na Kępie Oksywskiej. Czytamy w nim: „Główny ciąg z Oksywia w kierunku Chylonji winien być już teraz wykonany w pierwszym odcinku koło stacji pomp, dla zasilania w wodę dużej grupy domów jakie się na stoku rozbudowały (dopisek autora: Nowe Obluże – Kolonia, rys. 3). Dalszy ciąg aż do połączenia z Chylonją byłby wskazany dopiero wtedy, gdy na nowo zakupionych gruntach zacznie się budować rzeźnia (dopisek autora: rejon Pogórze, rys. 3), a wokół niej niewątpliwie powstanie nowa kolonia mieszkalna. Obecnie uważałbym za przedwczesne budowanie tego ciągu aż do połączenia z ujęciem w Chylonji” (dopisek autora: zachowano oryginalną pisownię).

Zgodnie z zaleceniem prof. K. Pomianowskiego po upływie dwóch lat umieszczono to zadanie w programie inwestycji³⁹

na rok budżetowy 1932/33. Wówczas przewidywano ułożenie w szosie Pogórskiej (obecnie ul. Pucka) odgałęzienia $\phi 250$ od głównej magistrali $\phi 450$ w Chylonji aż do Pogorza, a stamtąd dalej w ul. Rzemieślniczej (obecnie ul. Unruga) do istniejącego rurociągu $\phi 250$ w Nowym Oblużu (rys. 3). Koszt budowy połączenia obu sieci oszacowano na kwotę 390 tys. zł.

Zarząd ZWiK wiosną 1933 roku w piśmie⁴⁰ do Komisarza Rządu uważał wykonanie tej inwestycji za bezwzględnie konieczne, chociaż priorytetowym zadaniem dla miasta było dokończenie budowy ujęcia wody „Rumia”, a ewentualnie później scalenie obszaru jego zasilania, zależnie od dostępności środków kredytowych. W tym czasie postulat ZWiK nie został spełniony ze względu na opóźnienia w realizacji tej inwestycji wskutek napotkanych trudności w jej finansowaniu.

Ponownie zadanie to umieszczono w planie budżetu ZWiK na rok 1934/35⁴¹. Tym razem koszty budowy magistrali średnicy 250 mm i długości około 3,9 km ustalono na podstawie kosztorysu na kwotę tylko 230 tys. zł wskutek spadku cen materiałów i robocizny. W uzasadnieniu do planu dyrektor ZWiK inż. M. Michalski, aby podkreślić rangę tej inwestycji, akcentował dwa czynniki. Po pierwsze, konieczność zabezpieczenia ciągłości dostawy wody dla ludności nowych osiedli, obiektów Marynarki Wojennej, a zwłaszcza przemysłu, w tym szczególnie dla rzeźni⁴², portu drzewnego agencji „Paged” i budującej

³⁷ AP Gdyni. 682/277. Korespondencja z Wojewodą Pomorskim w Toruniu. Budowa wodociągów i kanalizacji. Materiał do budżetu nadzwyczajnego, zał. Nr 2, s. 162. Pismo Kierownika Działu Budowy Wodociągów i Kanalizacji inż. M. Michalskiego do Naczelnika Wydziału IV Magistratu T. Piaskiewicza (w/m) z dnia 15.01. 1930 roku, s. 165.

³⁸ AP Gdyni. 682/1349, op. cit., s. 111.

³⁹ AP Gdyni. 682/1348, op. cit., s. 98 i 117. Minimalny program inwestycyjny ZWiK na rok 1932/33 wraz z pismem do Komisarza Rządu w Gdyni z dnia 19.11.1932 roku.

⁴⁰ Ibidem, s. 121. Wyciąg z protokołu Nr 18 posiedzenia Zarządu ZWiK z dnia 18.11.1932 roku.

⁴¹ AP Gdyni. 682/1487. Preliminarz budżetu zwyczajnego ZWiK miasta Gdyni na rok 1934/35 (pkt III-4-a).

⁴² W celu budowy obiektów nowoczesnej rzeźni przy ul. Pogórskiej 111 powstała spółka w dniu 8.06.1936 roku, a inwestycję zakończono 31.03.1938 roku, chociaż uruchomienie produkcji nastąpiło w dniu 15.11.1937 roku.

się stoczni. Po drugie, możliwość obniżenia kosztów dostawy wody, ponieważ wydatki eksploatacyjne⁴³ pozyskania 1 m³ wody z maksymalnie obciążonego ujęcia „Oksywie” są o 40% wyższe aniżeli głównego ujęcia „Rumia”. Przytoczone argumenty przez inż. M. Michalskiego tym razem także nie odniosły pozytywnego skutku z powodu niedoboru środków finansowych.

O pilną realizację tej inwestycji monitowano do Komisarza Rządu z większym nasileniem po rozpoczęciu eksploatacji głównego ujęcia „Rumia” w lipcu 1934 roku. Dodatkowym argumentem była konieczność zwiększenia jego obszaru zasilania, aby móc w pełni wykorzystać rezerwy w zdolności produkcyjnej nowego obiektu. Ostatecznie skuteczny okazał się stosowny zapis w programie inwestycyjnym⁴⁴ ZWiK na rok 1936/37. Wykonanie inwestycji było możliwe po uzyskaniu przez miasto środków finansowych z Funduszu Pracy w postaci pożyczki w wysokości 600 tys. zł oraz kredytu towarowego w kwocie 257,443 tys. zł na zakup rur w wytwórni „Rurpol”. Komisarz Rządu⁴⁵ niezwłocznie uruchomił realizację pełnego programu robót wodociągowo-kanalizacyjnych przewidzianych w roku 1936/37.

Całość prac zorganizowali i przeprowadzili pracownicy Oddziału Budowy w Dziale Technicznym ZWiK. Układanie magistrali ϕ 250 z rur żeliwnych odbywało się równocześnie z dwóch kierunków⁴⁶ przez dwie brygady. Pierwsza brygada rozpoczęła prace od głównej magistrali ϕ 450 w Chyloni i podążała w kierunku Pogórza, a druga układała rury w ul. Rzemieślniczej (obecnie ul. Unruga) od istniejącego rurociągu ϕ 250 w Nowym Obłuzu, przemieszczając się naprzeciw (patrz: rys. 3). ZWiK zakończył realizację priorytetowego zadania połączenia magistralą ϕ 250 dwóch lokalnych układów wodociągowych Gdyni i Oksywia do końca listopada 1936 roku⁴⁷.

Kontynuacja realizacji planu pięcioletniego

W kolejnych latach planu pięcioletniego aż do wybuchu II wojny światowej struktura sieci wodociągowej na terenie Kępy Oksywskiej nie uległa zasadniczej zmianie. Działania inwestycyjne ograniczały się do budowy wodociągowych przyłączy domowych i studzienek publicznych (tabl. 1).

ZWiK był zainteresowany pozyskaniem nowych odbiorców wody w dążeniu do zwiększenia stopnia wykorzystania zbudowanej sieci wodociągowej. Oczekiwana wartość wskaźnika powinna wynosić: 1 przyłącze domowe na każde 10 m sieci wodociągowej. W układzie wodociągowym Oksywie – Obłuże wartość wskaźnika była aż sześciokrotnie większa. Główną przyczyną były niskie dochody ludności, a wykonanie przyłącza domowego stanowiło znaczny wydatek dla mieszkańców tego rejonu miasta (około dwóch miesięcznych pensji robotnika niewykwalifikowanego).

⁴³ AP Gdyni. 682/1088. 5-letni plan inwestycyjny portowego miasta Gdyni. 1935-1936, s. 133.

⁴⁴ AP Gdyni. 682/2305, op. cit., s. 28, załącznik 5. Program inwestycyjny ZWiK miasta Gdyni w roku budżetowym 1936/37.

⁴⁵ AP Gdyni. 682/634. Postanowienia Komisarza Rządu w roku 1936. Wniosek ZWiK z dnia 21.04.1936 roku i postanowienie nr 61/36, s. 227-231.

⁴⁶ AP Gdyni. 682/2303. Plan sytuacyjny miasta Gdyni w skali 1:10 000. Rejon Chyloni, Pogórza i Obłuzu z zaznaczonym wodociągami.

⁴⁷ AP Gdyni. 682/1490. Plan Wielkiej Gdyni i okolic w skali 1:25000 z wykonaną siecią wodociągową oraz projektowaną do realizacji w trzech etapach w Gdyni. Wykonał Kierownik Działu Technicznego ZWiK inż. Stanisław Zielazek w dniu 1.12.1936 roku.

Tabl. 1. Wykaz wykonanych przyłączy domowych i studzienek publicznych

Rok budżetowy	Liczba przyłączy/studzienek publicznych ^{*)}		
	Oksywie	Obłuże	Pogórze
1936/37	42	5	0
1937/38	17	9/2	1/1
1938/39	22	12	1

^{*)} Studzienki publiczne zlokalizowano: Pogórze-Kolonia i Stare Obłuże.

Zarząd ZWiK, wychodząc naprzeciw oczekiwaniom mieszkańców, wprowadził zasadę realizacji przyłączy na warunkach ulgowych w formie płatności w ratach miesięcznych po 15 zł. Z tej oferty skorzystało 82% nowych odbiorców wody, a średni koszt wykonania przyłącza domowego wyniósł 206 zł.

Wykonanie każdego przyłącza wodociągowego wiązało się z ułożeniem odcinka przewodu z rur stalowych ocynkowanych o odpowiedniej średnicy od 25 do 50 mm. W rocznych sprawozdaniach z działalności ZWiK wymieniono jedynie lokalizację najdłuższych przyłączy:

- do hal rybnych⁴⁸ w ul. Zakręt Oksywski o średnicy DN 50 długości 200 m,
- odcinek przewodu⁴⁹ w ul. Chodkiewicza w kierunku ul. Dyckmana (obecnie Dickmana) do ul. Jana z Tarnowa o średnicy DN 50 o długości 80 m,
- odcinek przewodu⁵⁰ na Oksywiu o długości 190,5 m i nieustalonej lokalizacji (wykonany w roku budżetowym 1938/39).

Do wykonania robót instalacyjnych ZWiK zatrudniał robotników stałych (około 50 ÷ 60 osób) oraz dodatkowo zbliżoną do nich liczbę pracowników sezonowych, wykorzystywanych przeważnie do robót ziemnych, zależnie od zakresu prac (zleceń). Ich liczba zmieniała się w poszczególnych latach i miesiącach od 14 do 74 osób. O zaangażowaniu robotników na budowie może świadczyć fotografia⁵¹ (rys. 4).

Godzinowe stawki płac kształtowały się następująco: od 0,60 zł dla robotników niewykwalifikowanych, poprzez 0,80 zł dla wykwalifikowanych (szalowników, pomocników cieśli, układaczy rur, itd.) do 1,50 zł dla majstrów. W celu oceny siły nabywczej pieniądza należy dodać, że minimalna stawka godzinowa w wysokości 0,60 zł odpowiadała cenie 1 m³ wody pobranej z wodociągu przez mieszkańców.

Realizacją zadań planu pięcioletniego w przedstawionym zakresie zakończono proces budowy wodociągu na terenie Kępy Oksywskiej w okresie międzywojennym. Jego eksploatacja w latach 1933-1939 będzie przedmiotem ostatniej czwartej części artykułu.

⁴⁸ AP Gdyni. 120/3. Sprawozdanie rachunkowe z wykonania robót inwestycyjnych 1937/38. Zlecenie z dnia 25.01.1938 roku, s. 297.

⁴⁹ AP Gdyni. 682/1491. Budżet dodatkowy nadzwyczajny ZWiK na rok 1937/38, s. 28, a także AP Gdyni. 120/3, ibidem, s. 230. Zlecenie z dnia 12.07.1937 roku.

⁵⁰ AP Gdyni. 768/30. Sprawozdanie z działalności ZWiK w roku budżetowym 1938/39, s. 26.

⁵¹ Dokładne miejsce i data wykonania fotografii nie jest autorowi znana, pomimo usilnych starań w celu weryfikacji rozbieżnych informacji w tym zakresie spotykanych w internecie.

Rys. 4. Brygada robotników podczas układania rurociągu na Oksywiu
(ze zbiorów Muzeum Miasta Gdyni (MMG-HM-II-281-1))

PODSUMOWANIE

W trzech częściach artykułu pt. „Początek Gdyńskiego Systemu Wodociągowego” udokumentowano przebieg procesu tworzenia najstarszej części składowej (oksywskiej) wodociągu grupowego dla Wielkiej Gdyni⁵², którym od lipca 1934 roku dostarczano wodę z głównego ujęcia wody w Rumi. Początkowo zasięg obszarowy wodociągu grupowego z ujęciem „Rumia” obejmował: Chylonię, Grabówek, Działki Leśne, Witomino, Śródmieście Gdyni i Kamienną Górę, a po konsolidacji obu układów wodociągowych (gdynskiego i oksywskiego) w 1936 roku powiększył się o teren Kępy Oksywskiej (Oksywie Stare i Nowe, Obłuże Stare i Nowe (Kolonja I, II, III) oraz Babi Dół, a także tereny wojskowe dowództwa floty, portu wojennego, koszar i obiektów mieszkalnych.

Pierwsza część artykułu zawiera genezę powstania wodociągu wiejskiego na terenie Starego Oksywia w 1912 roku [2]. Zebrane dokumenty w trakcie żmudnej kwerendy, w tym szczególnie treść dotychczas nieznanymi protokołów z posiedzeń Rady Gminnej Oksywia w latach 1911-1920, udowodniła moment rozpoczęcia ciągłego procesu tworzenia dzisiejszego systemu wodociągowego, trwający ponad 100 lat.

W drugiej części opisano początek procesu przekształceń strukturalnych wodociągu wiejskiego, uwieńczony powstaniem lokalnego wodociągu miejskiego z ujęciem „Oksywie” i zbiornikiem „Obłuże” w lipcu 1931 roku. Proces przekształceń zakończył się wyłączeniem z eksploatacji nieprzydatnych obiektów wodociągu wiejskiego, takich jak: studnia wiercona z pompą napędzaną siłą wiatru i zbiornik wieżowy [3].

W niniejszej części trzeciej ukazano dalsze etapy rozbudowy lokalnego wodociągu na terenie Kępy Oksywskiej na tle wieloczynnikowych uwarunkowań inwestycyjnych. Spośród nich należy wymienić najważniejsze dwa przeciwstawne sobie

⁵² Obszar zasilania grupowego wodociągu dla Wielkiej Gdyni obejmował teren o powierzchni 6580 ha, w kierunku północnym od Kolibek i Orłowa do Babiego Dołu oraz zachodnim od morza po Rumie.

czynnikami: kryzys gospodarczy, który początkowo spowolnił, a następnie przerwał proces inwestycyjny na cztery lata, a równocześnie dążenie ZWiK do poprawy efektywności funkcjonowania nowego układu wodociągowego poprzez działania zmierzające do zwiększenia liczby odbiorców wody. Potrzeba taka ujawniła się we wrześniu 1931 roku, gdy rozpoczęło się w pełni jego funkcjonowanie. Okazało się bowiem, że faktyczna wydajność ujęcia „Oksywie” wyniosła tylko 16,6% jego zdolności eksploatacyjnej ustalonej na poziomie 1100 m³/d. W tej sytuacji eksploatator podjął intensywne starania o pozyskanie nowych odbiorców wody. W wyniku niespełna rocznych pertraktacji ZWiK podpisał umowę z Marynarką Wojenną (MW)⁵³ o dostarczaniu każdej ilości wody na preferencyjnych warunkach. Konsekwencją porozumienia było całkowite zespolenie obu sieci⁵⁴ w połowie 1932 roku oraz wyłączenie z eksploatacji ujęcia wody i pompowni MW, które miały odtąd pełnić funkcje obiektów zapasowych. W efekcie pozyskania nowego odbiorcy w lipcu 1932 roku odnotowano skokowy wzrost produkcji wody na ujęciu „Oksywie” o 72% do poziomu średniego dobowego 388,3 m³/d (35,3% jego zdolności eksploatacyjnej).

Dalszy przyrost produkcji wody ujęcia „Oksywie” do 682,5 m³/d (62% jego zdolności) nastąpił na przełomie lat 1932/33 z dwóch powodów. Po pierwsze, wskutek włączenia do eksploatacji sieci rozdzielczej w rejonie ulic Białej i Żółtej; po drugie, egzekwowania zarządzenia⁵⁵ o obowiązku połączenia każdej nieruchomości w Gdyni z miejską siecią wodociągową. W myśl tego przepisu Komisja Sanitarna Starostwa Morskiego podczas lustracji Kolonii Obłuże we wrześniu 1932 roku zarządziła zasypianie wszystkich studzien kopanych⁵⁶. Wyegzekwowanie zarządzenia napotkało na opór biednej ludności, której nie było stać na pobieranie wody z 16 studzienek czerpalnych (publicznych) podłączonych do wodociągu. Jedynym skutecznym sposobem likwidacji studni kopanych było ich sukcesywne zasypywanie.

W kolejnych czterech latach kryzysu gospodarczego, do roku budżetowego 1936/37, zasięg obszaru zasilania lokalnego wodociągu na Kępie Oksywskiej powiększył się o odcinek rurociągu ϕ 100 długości 3,55 km do obiektów Zakładu Kwarantannowego w Babim Dole. Jednakże inwestycja ta miała znikomy wpływ na wzrost poboru wody w układzie (w ilości około

W kolejnych czterech latach kryzysu gospodarczego, do roku budżetowego 1936/37, zasięg obszaru zasilania lokalnego wodociągu na Kępie Oksywskiej powiększył się o odcinek rurociągu ϕ 100 długości 3,55 km do obiektów Zakładu Kwarantannowego w Babim Dole. Jednakże inwestycja ta miała znikomy wpływ na wzrost poboru wody w układzie (w ilości około

⁵³ AP Gdy. 682/1348, op. cit., s. 103-107. Umowa na dostarczenie wody przez Zakład Wodociągów i Kanalizacji miasta Gdyni dla potrzeb Marynarki Wojennej pomiędzy komdr. por. W. Filipowiczem Komendantem Portu Wojennego Gdynia a Komisarzem Rządu B. Białym w Gdyni, podpisana w maju 1932 roku.

⁵⁴ Dla ścisłości przypomnieć należy, że pierwsze prowizoryczne połączenie rurociągiem ϕ 80 studni na terenie koszar nastąpiło w końcu 1929 roku w trakcie prac modernizacyjnych wodociągu wiejskiego [2].

⁵⁵ AP Gdy. 682/1348, op. cit., s. 69. Zarządzenie MRP w porozumieniu z MSW w sprawie przepisów miejscowych o usuwaniu nieczystości i wód opadowych oraz o zaopatrzeniu ludności w wodę w mieście Gdyni.

⁵⁶ AP Gdy. 681/96. Gminy wiejskie z terenu miasta Gdyni. Pismo Starostwa Morskiego do ZWiK z dnia 16.06.1932 roku, s. 544.

500 m³) w roku budżetowym 1936/37⁵⁷ z prognozą wzrostu do 4 tys. m³/rok według planu na rok 1939/40⁵⁸.

Wznowienie prac instalacyjno-sieciowych w roku budżetowym 1936/37 pozwoliło kontynuować rozbudowę sieci rozdzielczej o łącznej długości 1,415 km na Nowym Oksywiu w obrębie ulic: Zielona – Oksywie – Błękitna – Bosmańska. Oprócz tego dokonano połączenia istniejącej sieci rurociągiem ϕ 150 w ul. Oksywie od głównego ciągu ϕ 200 zasilającego zbiornik „Obłuże” (skrzyżowanie z obecną ul. Benisławskiego) aż do wodociągu wiejskiego na Starym Oksywiu (patrz: rys. 1). W następstwie połączenia nastąpiło przekształcenie struktury sieci rozgałęzieniowej w pierścieniową na terenie Nowego i Starego Oksywia, a konsekwencją była możliwość dwustronnego zasilania terenów wojskowych i tworzonego przemysłu stoczniowego. W tym samym roku zakończyło się także samodzielne funkcjonowanie układu wodociągowego na Kępie Oksywskiej po jego zespoleniu z gdyńską częścią wodociągu miejskiego. W ten sposób udowodniono – na podstawie źródeł historycznych – genezę powstania wodociągu wiejskiego wraz z ciągłością procesu jego przekształceń i dalszej rozbudowy, zakończonej jego konsolidacją z gdyńską częścią wodociągu grupowego.

Niniejsze ustalenia stanowią przełom w ocenie liczby lat funkcjonowania Gdyńskiego Systemu Wodociągowego (GSW). Dotychczas uważano, że początkiem tworzenia wodociągu gdyńskiego o nazwie „układ wodociągowy dla Gdyni Właściwej i najbliższych okolic” było rozpoczęcie prac projektowych przez prof. K. Pomianowskiego od wizji lokalnej w marcu 1927 roku, gdy w rzeczywistości najstarszą jego część stanowił lokalny układ wodociągowy na Kamiennej Górze zaprojektowany w 1922 roku, a wykonany w 1924 roku i przyłączony do niego w 1930 roku.

Obecnie wiadomo z całą pewnością, że konsolidacja struktur obu części (oksywskiej i gdyńskiej) miejskiego wodociągu zapoczątkowała proces tworzenia jednolitego **wodociągu grupowego** w Gdyni zgodnie z projektem koncepcyjnym prof. K. Pomianowski [4]. Z powodu ekspansji terytorialnej miasta [1] autor projektu zmuszony był do kilkakrotnej jego korekty w latach 1930-1933. Przebieg całkowitej realizacji tego projektu zakończył się w 1964 roku po wybudowaniu zbiornika terenowego

⁵⁷ AP Gdyni. 682/1514. Sprawozdanie budżetowe ZWiK za rok 1937/38. Objąsnienia do preliminarza budżetu nadzwyczajnego ZWiK na rok 1936/37, s. 112.

⁵⁸ AP Gdyni. 682/1492. Budżet zwyczajny ZWiK na rok 1939/40. Preliminowane dochody ze sprzedaży, s. 51.

„Chwarzno” przy ul. Chwarznieńskiej. Późniejsze przekształcenia wodociągu grupowego w GSW były skutkiem częściowego wdrożenia czterech koncepcji [4], opracowanych w latach 1963, 1969, 1975 i 1984. W efekcie powstał system o niespójnej strukturze, której kompleksowy program rekonstrukcji opracował autor w latach 1993 i 1994, na podstawie wyników symulacji komputerowej [5, 6].

LITERATURA

1. Kulbik M. Zaopatrzenie w wodę mieszkańców Orłowa Morskiego wraz z Witominem (1930 – 1960). Rocznik Gdyński nr 29/2017, 127-156.
2. Kulbik M. Początek Gdyńskiego systemu Wodociągowego. Wodociąg wiejski w gminie Oksywie w latach 1911-1929. Część I. Inżynieria Morska i Geotechnika, nr 5/2017, 203-212.
3. Kulbik M. Początek Gdyńskiego systemu Wodociągowego. Planowanie i budowa lokalnego układu na Kępie Oksywskiej (1929 – 1932). Część II. Inżynieria Morska i Geotechnika, nr 4/2018, 275-288.
4. Kulbik M. Półwiecze ewolucji wodociągów w Gdyni. Inżynieria Morska i Geotechnika, nr 5/1996. R. 17, 311-327.
5. Kulbik M. Projekt rekonstrukcji istniejącego układu sieci wodociągowej na obszarze Gdynia-Rumia-Reda wraz z przeliczeniami hydraulicznymi oraz utworzeniem modelu komputerowego. Gdańskie Centrum Innowacyjne. Opracowanie niepublikowane (dostępne w Archiwum Przedsiębiorstwa Wodociągów i Kanalizacji PEWIK GDYNIA Sp. z o.o. (APEW)). Gdańsk 1993, s. 152 oraz załączniki, s. 254 (patrz: s. 130-136).
6. Kulbik M.: Projekt rekonstrukcji układu sieci wodociągowej na obszarze miast Wejherowa – Rumi – Redy wraz z przeliczeniami hydraulicznymi oraz utworzeniem modelu komputerowego. Cz. II. Projekt rekonstrukcji sieci wodociągowej Redy i Rumi. Opracowanie niepublikowane (dostępne w APEW). Gdańskie Centrum Innowacyjne. Gdańsk 1994, s. 97 oraz załączniki, s. 84.
7. Źródła archiwalne: **nr I**. Archiwum Państwowe w Gdańsku Oddział w Gdyni (AP Gdyni.), zespół (Z) nr 118 Towarzystwo Budowy Osiedli Spółka Akcyjna w Gdyni. 1931-1967. Teczka (T.) 57; Z. 120. Miejskie Przedsiębiorstwo Wodociągów i Kanalizacji. T. 3, 5, 14; Z. 681. Gminy Wiejskie z terenu miasta Gdyni. T. 96; Z. 682. Komisariat Rządu w Gdyni 1887-1939. T. 258, 277, 634, 1088, 1348, 1349, 1487, 1488, 1490, 1491, 1492, 1514, 1571, 1870-1873, 1877, 1975, 2303, 2305; Z. 768. Przedsiębiorstwa Miejskie w Gdyni. T. 25, 28, 30. **Nr II**. E – biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego. Codzienna Gazeta Handlowa. R. 9 (1934), nr 233, 240, 244. **Nr III**. Biblioteka Cyfrowa Politechniki Warszawskiej. Miesięcznik „Dom Osiedle Mieszkanie” R. VIII, (1936), nr 3-4, 13-15.